

Egyptania opäť objavujú Punt

Keď v roku 2004 pred n. l. nastúpil Mentuhotep III. na trón, musel mať neustále pred očami vládu svojho slávneho otca. Mentuhotep II. spojil roztrieštený Egypt, ktorému prinavrátil pokoj, prosperitu a medzinárodný rešpekt. Vymenovať jeho vojenské úspechy, administratívne reformy a náboženské či architektonické inovácie by zaplnilo dlhý zoznam. Stačí, keď povieme, že svojou vládou zadal smer vývoju, ktorý v rámci dejín starovekého Egypta predstavuje vlastnú niekoľkostoročnú éru označovanú ako obdobie Strednej ríše. Zaskvieť sa po takomto otcovi nebolo vôbec ľahké.

Mentuhotep III. nastúpil na trón v zrelom veku. Ak sa chcel zapísať medzi dôležitých panovníkov, musel konať rýchlo. Pokúsil sa o chrámovú výstavbu, ale chrám v Dér el-Báhrí zostal nedokončený a v západných Thébach, kde postavil tehlový chrám zasvätený bohu vojny Moncuovi, bol iba o čosi úspešnejší, lebo chrám prežil jeho panovanie iba o pár rokov.

Bola ešte jedna cesta, ako sa zapísať do dejín. Egyptania vedeli, že niekde na východnom pobreží Afriky leží Punt, legendárna krajina zlata. *Ta netjer*, čo znamená Krajina boha, ako Egyptania Punt volali, sa objavuje v egyptských prameňoch od piatej dynastie. Jeden z pisárov textu kráľovských análov zachova-

ných na slávnej Palermskej doske nás informuje, že za čias faraóna Sahureho, začiatkom 25. storočia pred n. l., prišli z Puntu lode naložené myrhou a elektrom. Zlato z Puntu sa v Egypte pohybovalo ešte o storočie skôr, keď ho máme doložené už za Chufuovej vlády. Na prelome 25. a 24. storočia sa objavil puntský tovar i na dvore Džedkareho Isesiho.

Správy o puntskom obchode Egyptom síce kolovali, ale obnoviť obchod po dlhej odmlke nebolo jednoduché. Na rozdiel od nás však mali doboví Egyptania jednu podstatnú výhodu: vedeli, kde Punt leží. To my už bezpečne nevieme, čas je neúprosný a ako sa z dejín postupne vytra-

til starý Egypt, zmizol i Punt. Na základe tovaru priväzaného z Puntu, ktorý tvorilo zlato, korenie, kadidlo, myrha, ebenové drevo, slonovina, žirafy, paviány, leopardy a nosorožce, sa dlho súdilo, že Punt ležal buď na pobreží východnej Afriky, alebo na juhozápadnom pobreží Arabského polostrova. Slonovina a zlato naznačujú hlavne africké pobrežie. Nedávne testy vykonané na mumifikovaných zostatkoch paviánov z Puntu uložených v Britskom múzeu hovoria o pobrežných oblastiach Eritrey, Etiópie a východného Somálska.

Punt teda ležal na pobreží severovýchodnej Afriky. Lenže z jeho prístaviska odchádzal tovar, ktorý rozhodne nepochádzal iba z miest-

Prvé historické objavné plavby patrili Feničanom a Egyptanom.

neho kráľovstva. Na tejto križovatke národov sa dal získať najbizarnejší tovar z rôznych kútov Afriky a Ázie. Zo starovekých správ vieme, že egyptskí faraóni si nadovšetko cenili pygmejov, príslušníkov rôznych afrických kmeňov typických svojím malým vzrastom. Jeden taký pygmej sa objavil i na dvore Džedkareho Iseho. Išlo o veľkú vzácnosť, ktorú si kráľovský dvor pripomínal ešte i po dvoch storočiach, lebo presne tak dlho trvalo, kým sa na dvore faraóna objavil ďalší. Faraón Pepi II. si podľa svojich slov cenil pygmeja nad všetky dary zo Sinaja či z Puntu. *Keď s tebou bude vychádzať (pygmej) na loď, určí tých najlepších ľudí, aby sedeli na lodi po jeho bokoch, a dávaj pozor, aby nepadol do vody. Keď bude v noci spať, určí tých najlepších ľudí, ktorí budú spať v jeho stane, a dohliadni na to desaťkrát za noc.* Týmito slovami Pepi inštruoval Harchufa, svojho miestodržiteľa v hornom Egypte a jeho slová prezrádzajú nesmierne odhodlanie nejakého pygmeja získať.

Obnoviť spojenie a obchod s krajinou, odiaľ bolo možné všetky spomenuté tovary vrátať pygmejov priviezť, by Mentuhotepovi III. prinieslo prestíž, po ktorej túžil. Aby zámer vyšiel, musel nájsť schopného a dostatočne neochvejného muža, ktorý expedíciu povedie. Voľba padla na Henua, vznešeného Egyptana a kráľovského majordóma. Henu pre nás zostáva do veľkej miery iba záhadnou postavou, čo je dané tým, ako málo o ňom vieme. Niekedy býva stotožňovaný so svojim predchodcom v úrade kráľovského majordóma Henenuom, ale podľa všetkého ide o dve postavy, ktoré spájajú podobné mená a úlohy. Henenu, ktorý slúžil na dvore Mentuhotepa II., podnikol za svojho úradovania cestu do Libanonu, kde mal zaopatriť cédrové drevo. Zatiaľ čo obchodná cesta medzi Egyptom a Libanonom prakticky nikdy úplne nevyschla, cesta, pred ktorou stál Henu, znamenala krok do neznáma.

Obchod s Puntom patril v Henuových časoch už iba k dávnym legendám. Sľuboval bohatstvo a uznanie, ale mohol priniesť i skazu

Mentuhotep III.

a smrť. Na Henua čakali mnohé prekážky a dlhé prípravy. Egypťania v tých časoch ešte nemali na pobreží Červeného mora prístav a tiež v tom čase neexistovala žiadna egyptská červenomorská flotila. Prístav i loďstvo mali vzniknúť až neskôr práve ako dôsledok spojenia s Puntom. Bez prístavu a loďstva musel Henu počítať na výprave s mnohými tesármi, remeselníkmi a s celým zástupom nosičov. Ďalší ľudia sa k výprave pridali v Kopte. Ako tvrdí Henu, *tí, čo boli v meste, i tí, čo boli na poliach, všetci spoločne ma nasledovali.* Nakoniec sa jeho expedícia rozrástla na tritisíc ľudí. Nebolo to veľa ani málo, lebo loď bolo treba po kusoch preniesť východnou púšťou, na pobreží opäť postaviť, časť mužov nalodiť a vyslať do Puntu a so zvyškom nalámať na spiatocnej ceste kvalitný kameň na kráľovské stavby.

Keď Henu všetko pripravil, vydal sa v ôsmom roku Mentuhotepovej vlády konečne do púšte. Cieľom bolo pobrežie Červeného mora a následne Punt. Prostredníctvom Henuovho opisu cesty k Červenému moru, ktorý dal vytesať

do skalnej steny Vádí Hamam-mátu, vieme, že prechod púšťou so sebou prinášal mnohé riziká. Výprava niesla drahý náklad a množstvo zásob. Musela čeliť nástrahám zo strany banditov i kočovníkov. *Vojsko pred nami vyčistilo cestu, zlikvidovalo tých, ktorí boli nepriateľskí voči kráľovi, lovci a horali boli na mieste, aby sa starali o bezpečie mojich končatín,* hovorí Henu. I bez prepádov výprava napredovala pomaly. *Cestou som vykopal dvanásť studní, doplnia Egyptan.* Zástup sa teda viackrát zastavil, aby vykopal studne a doplnil zásoby vody do kožených mechov. Voda a jedlo teda členom výpravy nechýbali. Henu ubezpečuje, že *každý deň som dal každému jednému z nich koženú fľašu, dva džbány vody, dvadsať bochníkov chleba.* Iba cesta k moru musela zabráť minimálne mesiac, takže pokiaľ Henu prerozdelil 60-tisíc bochníkov denne, výprava ich musela spotrebovať niekoľko miliónov. Po viac ako mesiaci muži konečne uvideli more. *Keď som dorazil k Červenému moru, postavil som loď a potom, čo som obetoval barany, býky a gazely, vyslal som ju na vodu.*

V Henuovej správe sa nehovorí nič o type lode, ktorú Egyptania na juh vyslali, ani o jej veľkosti. V Egypte sa stavali viaceré typy lodí. Riečne lode rôznych veľkostí sa premávali dennodenne po Níle. Patrili k bežnému životu, lebo plavba po rieke bola najľahším spôsobom prepravy v krajine. Plavba na morskej hladine sa však s plavbou po rieke nedala porovnať. Na otvorenej vodnej ploche dorážali na lode vetry, morské prúdy, lode sa často bezmocne otriasali pod nárazmi vln a do toho z času na čas priburácali i silné smršte. Egyptania do týchto podmienok dlho posielali riečne lode používané na Níle. Boli to lode bez kýlu, teda práve bez tej časti trupu, ktorá by im prepožičala po-

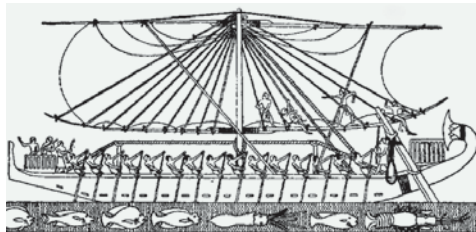
Egyptania na ceste do Puntu. Reliéf z Dér el-Bahrí.

trebnú pevnosť a stabilitu. Stroskotanie sa za týchto okolností nepovažovalo za nič výnimočné. Situácia sa zmenila až s prebratím lodí bybloského typu, známych v Egypte z obchodu s Levantou. Byblos ležal na kanaánskom pobreží, na úpätí libanonského pohoria. Oblasť priťahovala pozornosť Egyptanov od 3. tisícročia pre svoje rezervoáre cédrového dreva. Byblania vedeli stavať kvalitné lode, ktoré vydržali podmienky plavby v Stredomorí, a ako sa časom ukázalo, i kdekoľvek inde. Práve od nich Egyptania prebrali konštrukciu morských lodí a jednu z nich dal zrejme postaviť Henu na pobreží. Nález najstaršej egyptskej morskej lode, ktorá je zároveň najstaršou nájdenou morskou loďou vôbec, sa datuje do obdobia vlády Amenemheta III. (asi 1831 – asi 1786 pred n. l.) a pochádza z náleziska Vádí Gavis, kde niekoľko desaťročí po Henuovej výprave vznikol prvý egyptský prístav na pobreží Červeného mora. Nájdená morská loď síce pochádza z obdobia asi stopäťdesiat rokov po uskutočnenej výprave, ale bezpochyby zodpovedá typu lode, ktorú Henu použil. Loď už mala kýl a bola asi dvadsať metrov dlhá.

Vráťme sa však k Henuovi. Egyptania dokončili obety a Henu vyslal loď smerom na juh. Plavby sa nezúčastnil a vrátil sa k Nílu. Faraóna musela jeho výprava prinajmenšom

uspokojiť. Loď vyplávala úspešne do Puntu a jeho služobník mu nalámal na spiatočnej ceste kusy kameňa na výstavbu chrámov.

O lodi smerujúcej na juh toho viac nevieme, lebo Henu o nej nič viac nezaznamenal. Posádku lode čakala približne 1 300-kilometrová plavba. Egypťania vyplávali koncom leta, takže do plachiet im dul výhodný severovýchodný vietor. Loď sa držala pri pobreží, kde ju okrem vetra poháňali i prúdy, ktorých smer v Červenom mori určuje prúdenie vetra. Cestou na juh Egypťania mohli počítať pri pobreží s lagúnami, kde sa dalo skryť pred búrkou alebo doplniť zásoby. Pristáť pri pobreží mohlo byť však často nebezpečné z iného dôvodu. Filostratos opisuje, že ak námorníci na pobreží ukoristili tigrie mláďatá, čo bol tovar, o ktorý bol na faraónovom dvore vždy záujem, museli počítať s útokom tigrice: *A o tigrici, najnebezpečnejšom zvierati zo všetkých, sa hovorí, že sa v krajine okolo Červeného mora vrhá na lode a domáha sa svojich mláďat. Keď ich dostane, veselo odchádza, keď však plavci nedbajú a od-*

Vyobrazenie egyptskej lode zo zádušného chrámu kráľovnej Hatšepsut. Podobnú loď vyslal do Puntu Henu.

plávajú, jej rev sa na brehu mora rozlieha do diaľky a ona niekedy hynie.

Loď po niekoľkých týždňoch plavby dorazila do Puntu. Posádka naložila myrhu, po ktorú ju faraón vyslal, a v zimných mesiacoch vyplávala na sever. Cestou naspäť sa zrejme držala arabského pobrežia, kde ju poháňali prúdy i vetry tiahnuce z juhu. Plavba však bezpochyby nebola jednoduchá. Na loď pri arabskom pobreží čakala vyprahnutá oblasť dlhých pasáží bez osídlenia, lokálne prúdy a silné vetry.

Máme viacero dobrých dôvodov sa domnievať, že Henuova loď sa úspešne vrátila k egyptskému pobrežiu i s vyťažným nákladom. Henu by sa iba ťažko chválil vo svojom nápise z Vádí Hamammátu vyslaním lode, ak by loď skončila na morskom dne. Čo je však ešte dôležitejšie, neúspech Henuovej misie by na dlhšie obdobie zatvoril dvere ďalším pokusom, čo je presný opak toho, ako sa situácia nakoniec vyvinula. Ukázalo sa, že Henuova expedícia otvorila Egypťanom nový svet a ďalšie výpravy mali zakrátko nasledovať. Egypťania dokonca na pobreží Červeného mora vybudovali za panovania dvanástej dynastie

Kráľa Puntu Pareha (vpravo) sprevádza jeho manželka Ati (vľavo) na egyptskom reliéfe z 15. storočia pred n. l.

Možná trasa Henuovej výpravy

prístav pri dnešnom mestečku Vádí Gavis. Archeológovia v posledných rokoch identifikovali v lagúne starovekého prístavu dlhé prístavisko vytesané do koralového útesu. Hneď medzi prvými nálezmi sa našli čepele kormidlového vesla, kamenné kotvy či cédrové lodné dosky prevítané činnosťou morských červov.

Henuov pokus vyšiel, ale s posádkami mnohých lodí sa osud nepekne pohral. Lode stroskotávali celkom bežne a keď sa po Henuovom úspechu začalo objavovať v Červenom mori čoraz viac egyptských lodí, počet nešťastí narastal. Ak sa na niektorých členov posádky usmialo šťastie, tak stroskotanie prežili, ale ešte nemali vyhrané. Mohli sa ocitnúť na nehostinnom mieste bez vody a jedla alebo mohli naraziť na nepriateľských domorodcov. Príbehy námorníkov, ktorí prežili, sa šírili prístavmi i vnútrozemím. Jeden z nich prepísal v období Strednej ríše istý Amena. Napriek tomu, že príbeh vznikol pred viac ako tritisíc päťsto rokmi, poznáme ho vďaka ruskému egyptológovi Vladimirovi Semionovičovi Goleniščevovi (1856 – 1947) dodnes. Tento muž obetoval svoj život egyptskej archeológii a na svojich asi tridsiatich expedíciách po Egypte zozbieral niečo okolo šesťtisíc staroegyptských

artefaktov, ktoré sa stali základom kolekcie Puškinovho múzea v Moskve. Práve Goleniščev v roku 1881 získal papyrus s Amenaovým textom. Príbeh nás v prvej osobe vtahuje do predstáv Egyptanov dávnej minulosti, pohráva sa s našou fantáziou, preháňa, symbolizuje a zároveň zostáva našou najstaršou správou o stroskotaní. *Vyrazil som ku kráľovským baniam na lodi dlhej devätnásť metrov a päť a pol metra širokej; mali sme posádku stovdvasiatich mužov vybraných v Egypte. Keď sme boli na mori, vypukla búrka a utekali sme pred vetrom. Loď sa potopila so všetkými na palube, prežil som iba ja. Vyvrhlo ma to na nejaký ostrov, kde som strávil tri dni v samote. Zostával som v tieni. Potom som sa vybral hľadať čosi na jedenie. Našiel som figy, hrozno, rôzne druhy chutných rastlín, ovocie a uhorky. Našli sa tam aj ryby, hydina, bolo tam všetkého dostatok. Najedol som sa a ešte tam zostalo. Keď som urobil ohnisko, zapálil som oheň a obetoval bohom. Po chvíli som započul dunenie, ktoré znelo ako vlnobitie; stromy sa lámali a zem praskala. Odkryl som si tvár a zbadal som približujúceho sa hada. Meral trinásť metrov na dĺžku a mal fúzy dlhé takmer pol metra. Telo mu pokrývalo zlato a obočie mal z lapis lazuli.*

Prvý známy pokus o oboplávanie Afriky

Koncom 7. storočia pred n. l. sa museli obyvatelia Predného východu popasovať s nejednou krízou. Rozsiahlymi oblasťami severnej Mezopotámie, Sýrie a Malej Ázie sa premávali hordy kočovných Kimerijcov a Skýtov. Egypt sa však všeobecnému chaosu vyhol, za čo mohol ďakovať viac ako prezieravej vláde Psammetika I. (664 – 610 pred n. l.), ktorý Kimerijcov útočiacich na východné hranice Egypta podplatil. Egypt pokoj potreboval. Mal za sebou roky asýrskych zásahov, politickej roztrieštenosti a vnútorných kríz. Psammetik krajinu zjednotil, prinavrátil jej nezávislosť a oživil hospodárstvo. V dejinách sa však neraz objavili pa-

novníci, ktorých úspechy neprežili ich vládu, v lepšom prípade ju presiahli iba o pár rokov. No to nebol Psammetikov prípad. Založil životaschopnú dynastiu, ktorá ovládala Egypt i nasledujúce desaťročia.

Zrejme v sídelnom meste dynastie v Sais sa v druhej polovici 7. storočia Psammetikovi narodil syn a následník trónu Neko. Okrem otcovej prezieravosti dostal do vienka ďalekozrakosť v štátnických rozhodnutiach, vďaka ktorej mal v budúcnosti nemalou mierou prispieť k obrazu moderných historikov, ktorí sa

Psammetik I. na egyptskom reliéfe

pozerajú na vládu sajskej dynastie ako na obdobie renesancie egyptského štátu i egyptskej kultúry.

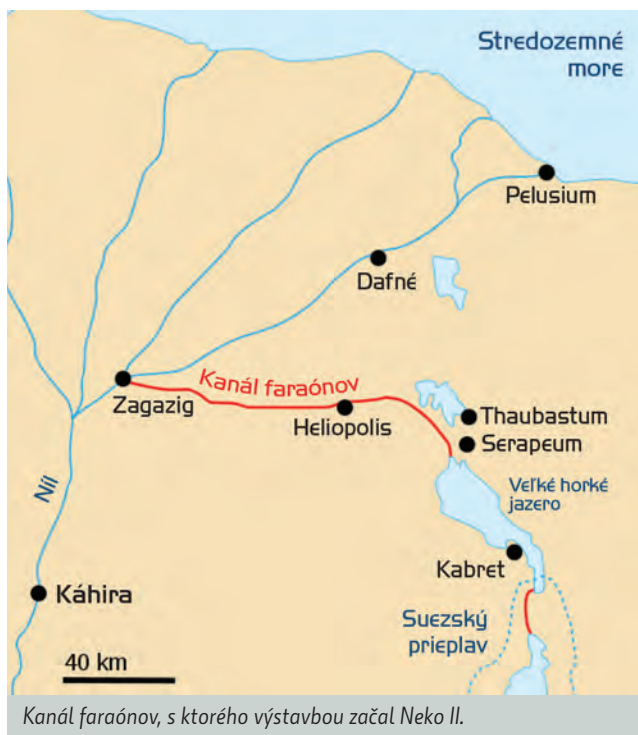
Psammetikov syn nastúpil na trón ako Neko II. (Neko I. bol Psammetikovým otcom) a veľmi rýchlo mal zistiť, že roky pokoja si Egypt nevykúpil iba peniazmi, ale hlavne silou svojich zbraní. Medzinárodná situácia vťahovala Egypt do stále nových konfliktov. Kime-

rijcov nahradila iná, oveľa väčšia hrozba, keď sa zrodila na juhu Mezopotámie pod vládou Chaldejca Nabopolassara (asi 658 – 605 pred n. l.) Novobabylonská ríša. Nabopolassar vytrhol Babylon spod dovtedajšej asýrskej nadvlády a kus po kuse si ukrajoval z okolitých území. Chaldejská expanzia poriadne premiešala karty a Egyptanov strašila do tej miery, že sa nezdráhali uzavrieť spojenectvo s Asýrčanmi, dovtedy ich úhlavnými nepriateľmi. Na jar 616 sa tak stretávame s egyptským vojskom po asýrskom boku až pri Eufrate. No ani uzavretie aliancie spojencom nepomohlo.

Asýrčania už v tom čase nedokázali postaviť také silné vojská ako naposledy za čias Aššurbanipala. Asýrsku moc podrývali suchá, neúroda, sociálne búrky, demografická kríza. K tomuto zástupu problémov sa pridružil ďalší, keď z Iránskej náhornej plošiny zostúpili k Tigrisu polokočovné kmene Médov. Asýrčania ich dobre poznali, lebo vzájomné konflikty patrili od druhej polovice 9. storočia ku koloritu života na severovýchodných hraniciach. Asýrčania nemali koho proti Médom postaviť do zbrane a hordy iránskych jazdcov sa dostali v roku 614 až k Ninive. Metropola odolala, ale neďaleký Aššur, starodávne asýrske mesto, padol. Blížiaci sa pád Asýrie visel vo vzduchu. Asýrski nepriatelia, Babylončania a Médovia, sa spojili a uštedrili Asýrčanom ďalšie rany. V roku 612 bolo dobyté Ninive a o dva roky neskôr i Charrán, kam utiekli posledné asýrske jednotky vedené Aššurballitom II. (612 – 609).

Posledný asýrsky kráľ Aššurballit prišiel o mesto navzdory egyptskej pomoci. V priebehu týchto udalostí zomrel Psammetik I. a nahradil ho Neko II. Hneď začiatkom jari sa Neko postavil do čela početného vojska a vytiahol Aššurballitovi na pomoc. Egypťania tiahli po pobrežnej ceste Via Maris, známej odpradáva na spojením Egypta s Mezopotámiou. Cestou porazili judského kráľa Joziáša a pri rieke Orontes sa zmocnili Kadešu. Už v tej chvíli si musel byť Neko vedomý, že vedie výpravu, ktorá preko-

náva svojimi úspechmi všetky egyptské výpravy posledných storočí. Korunoval ju prechodom cez rieku Eufrat, pri ktorej sa egyptské zbrane neobjavili od čias slávneho dobyvateľa Thutmosa III. Pri Eufrate sa k Egypťanom pripojili Asýrčania a spoločne oblahli Charrán.

Kanál faraónov, s ktorého výstavbou začal Neko II.

Dobytie Charránu by bolo čerešničkou na torte, ale Neko neuspel. Napriek tomu výprava demonštrovala egyptskú renesanciu. Egypťania sa na pár rokov usadili pri Eufrate a v Levante obnovili zdanie svojej dávnej slávy. Podľa dnešného kalendára sa písal rok 609 pred n. l.

Neúspech pri Charráne znamenal hneď niekoľko koncov. Asýrska ríša prestala existovať, Aššuruballit, možno zlikvidovaný Egypťanmi, sa vytratil z dejín a Neko sa vrátil do Egypta. Chaldejská hrozba však nepominula. Nabopolassar sa so svojimi vojskami pohyboval na oboch stranách Eufratu a babilonské

územie sa povážlivo rozširovalo. V tú chvíľu sa ešte mohlo zdať, že Egypťania by mohli udržať Chaldejcov aspoň mimo Levantu, ale čas ukázal, že Egypt na to nemá silu. Úpadok egyptskej bojaskopnosti bol celkom zrejмый už po roku 606, keď chorého a nie práve vitálneho

Nabopolassara nahradil vo velení za Eufratom jeho syn Nabukadnezar (605 – 562). Tento legendárny biblický Nabuchodonozor rozprášil Egypťanov a ich spojencov hneď nasledujúci rok pri Karchemiši. Nekove plány na vládu v Levante sa rozplynuli. Iba z posledných síl odrazil babilonský útok na svoje východné hranice v roku 601.

Navzdory vývoju v Levante sa Egypťania po dlhých rokoch opäť raz prejavili ako veľmoc, s ktorou treba počítať. Za obnovením egyptskej vojenskej prestíže stála zodpovedná a inteligentná hospodárska politika Psammetika I a Neka. Často sa spomína, že Neko sa po neúspechu v Levante zameril na obchod vo východnom Stredomorí. No on pokračoval v otcovej politike od počiatku svojej

vlády. Iba dostatok prostriedkov plynúcich zo starostlivosti o úrodu a obchod mu umožnil uživiť levantské výpravy.

Okrem podpory tradičných odvetví egyptského hospodárstva sa Neko nebál riskovať. Z dnešného pohľadu sa zdá, že videl o krok ďalej ako jeho súčasníci. Ako prvý prišiel s myšlienkou výstavby kanála spájajúceho Stredozemné more s Červeným. Kanál, ktorý mal viesť z pelúsijskeho ramena Nílu, by uľahčil a zrýchlil obchodovanie medzi Stredomorím a Áziou. Nekovi sa ho síce nepodarilo dokončiť, ale ideou predišiel o niekoľko tisícročí konštrukciu Suezského prieplavu.